

NYILT LEVÉL JAKAB ELEKNEK.

(„Kiáltó szó a pusztában“ című czikke alkalmából.)

Kedves barátom!

Lelki örömmel olvastam a Ker. Magvető f. évi jan—febr. I-ső tüzetében megjelent „Kiáltó szó a pusztában“ című cikkedet. Ily buzdításra és lelkesítésre minden testületnek és minden időben nagy szüksége van. És te ezekben kifogyhatatlan vagy. Valóban, úgy képzelek tégedet, mint egy örök forrongásban levő tűzhányó hegyet, mely folytonosan szórja magából a szikrákat. Tele vagy szép és jó gondolatokkal s azokat pazarúl szórod mindenfelé. Jól esik nekem, hogy buzdító és lelkesítő szavaidból koronként nekünk is juttatsz. Jól esik nekem, hogy egyházunk és iskoláink iránti emésztő gondban, azoknak fejlesztését s jövőjük biztosítását célzó törekvéseinkben te is eleven részt veszesz s hiven osztozol egyházunk jobbjáival.

De térjünk a kiáltó szóra. Te kolozsvári fő- és tordai közep-tanodánk történetének megírását sürgeted. Igen helyesen. Légy meggyőződve, hogy ennek kiáltó szükségét — valamint sok más hasonlót — veled együtt még igen sokan érezzük. Azt hiszem, hogy a szerkesztőség is: „Collegiumaink megmentése a mult százban“ és „P. Horváth Ferencz életrajza“ című, a Ker. Magvetőben megjelent dolgozatokra, a te cikkedre tett hivatkozással csak azt akarta kimutatni, hogy ez a mező sincs egészen parlagon hagyva egyházunkban s távolról se gondolt arra, hogy e tekintetben már összedughatjuk kezeinket. Egy ág, egy levél, egy rügy külön-külön még nem teszik azt az élő fát, melynek árnyékában a vándor megpihenhet, s a mely gyümölcsöket hoz a gazdának. Egyes korszakok leírása, a legjelesebb életrajzok és fontos okmányok közlése is magokban véve csak ily ágai, levelei és rügyei a történelem nagy élőfájának.

Ezeknek feldolgozása, egy szerves egészszé való alkotása által áll elő egy valódi történeti mű, a melyet te is sürgetsz jelzett iskoláinkra nézve. Ezzel bizony még adósok vagyunk mind magunknak, mind a tudománynak. Mert én azt hiszem, hogy iskoláink történe-

tének megírása nemcsak magunkért, hanem a tudományért is szükséges, a mennyiben a hazai történetírás, viszont ezekből az egyes, de magokban véve teljes történeti munkákból állíthatja össze hazánk történetét a maga egészségében.

Mindezekből láthatod, hogy én teljesen indokoltnak és jogosultnak is tartom a te kiáltásodat s részemről melegen óhajtom, hogy az ne vesszen el a pusztában. Arról is meg lehetsz győződve, hogy azt az örömet, a melyet neked iskoláink történetének megírása fog szerezni — vajha minél hamarább megszerezné — nem egyedül fogod élvezni. De azt a feltevésedet, hogy e nélkül tanrendszerünk reformjára, tanáraink csekély fizetésének javítására, általában iskoláink versenyképessé tételére gondolni sem lehet, miután előadásodból valami olyanforma érzik ki, mintha iskoláink történetének megírása valamely titkos szer lenne, mely minden sebeinket begyógyitná, — engedj meg, — de részemről több okkól el nem fogadhatom. S ez az, a mi engem e nyílt levél írására indított. Én is azt óhajtom, hogy szavam ne maradjon kiáltó szó a pusztában. Mert bár levelem hozzád van intézve, éppen azért választottam annak e formáját, hogy ez uton azt mások is olvasván, mi jó lesz benne — ha lesz — megszíveljék.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy bármily tisztelettel viseltessem is a mult iránt, a tulajdonképpeni kérdés szerintem nem az, hogy milyenek voltak iskoláink a multban, hanem, hogy milyeneknek kell lenniök a jelenben? Ismerheti valaki a mult összes hadieseményeit, az ősök által a maguk módjuk szerint kivivott győzelmeket, ha nem ismeri a harcászat újabb szabályait, a fegyveremek tökélyesbülését, a közlekedési eszközök által nyújtott előnyöket stb. bizonyosan vesztett csatája lesz. Sőt merem állítani, hogy a multban való tulságos elmerülés nem egyszer még akadályozza is a fejlődést. Hogy csak iskoláinknál maradjak, ki merné tagadni, hogy a multhoz képest akár magát a tanrendszert és taneszközöket, akár a tanerők számát s ezeknek javadalmazását illetőleg az újabb időben jelentékeny haladást tettünk, úgy, hogy már is hallhatni épen a mult iránt nagyon elfogultak részéről ily megjegyzéseket: „régén erre sem volt, arra sem volt szükség; régebb kevesebb tanárral s ezeknek csekélyebb javadalmazásával is fenn tudtuk tartani iskoláinkat; régén így, régén amugy“. Hát ez mind igaz lehet és igaz is. Csakhogy mindez nem elég az idvességre. Ma a jelen szükségleteivel és a jelen követelményeivel kell számolni. Ezekről kell meggyőznünk, ezek iránt kell felébreszteniünk az öntudatot és buzgalmat közönségünkben.

Én nem kétlem, sőt megvagyok győződve róla, hogy te is erre célzasz iskoláink története megírásának sürgetésével. Nyilván kitűnik ez abból, hogy tanáraink csekély fizetésére hivatkozol s azt más hasonló, de még csekélyebb képzettséget igénylő állásokkal összekötött fizetésekkel szemben is olyannak találod, a mely hova-tovább mindinkább lehetlenné teszi számukra a megélhetést. A minek aztán szomoru következésére is rámutatsz, hogy ily módon egyfelől a meglevő tanárok se szentelhetik az élet gondjai miatt egész erejüket elhivatásuknak, másfelől a jövő még inkább veszélyeztetve van az által, hogy a legjobb erőket nem lehet iskoláink érdekében megszerezni és lekötöni. De ha így van, pedig így van, — kérdem — nem lenne-e helyesebb megfordítunk a sorrendet s ezért emelnünk fel kiáltó szavunkat, mint iskoláink történetének megírásától tenni függővé állapotaink jobbra fordultát s ez által mintegy tanárainkra hárítani az egész felelősséget esetleges elmaradásunkért, a versenyben való tulzárnyaltatásunkért s azon elnyomatásért, melynek a kisebb testületek a nagyobbal szemben a kor áramlatainál fogva ki vannak téve? Mert ismétlem, hogy iskoláink történetének megírását én is lelkemből óhajtom, de alig hiszem, hogy ezzel iskoláinkat avagy csak egy lakszobával vagy tanteremmel is megbővíthessük, tanszereinket megszoríthatjuk, tanáraink fizetését emelhessek s azokat kellő számmal beállíthatjuk. Ide, a mint te is végre rájössz, pénz kell. Ez itt az archimedesi pont. Ennek megtalálására kell mindnyájunknak kezet fogni. Sőt engedj meg, ha kimondom, hogy e tekintetben a felelősség nagyobb súlylyal nehezedik épen reátok, egyházunk világi elemére, mint a tanárookra, már csak azért is, hogy kikerültessék az a gyanusítás, a mit, bár méltatlanul, nem egyszer lehet hallani most is, mintha a tanárok csak magukról kívánnának gondoskodni. Jöjjetek, adjatok tanácsot, mi módon lehet szaporítani egyházunk jövedelmeit, álljatok élére újabb meg újabb segélyforrások keresése gondjának s megtalálásuk fáradságának, adjatok vissza a tanárokat tulajdonképeni feladatuknak, a tanításnak s ezzel járó tudományos foglalkozásnak, a mit most nem csekély mértékben akadályoz az is, hogy egyházunk közigazgatási terhe is jóformán reájok nehezül s önfentartásukért sokfelé kell kapkodniok. Légy meggyőződve, hogy ha pénz lesz, iskoláink nem fognak elmaradni a kor színvonalától, tanáraink nemcsak a mult dicsőségének lesznek hirdetői, hanem ahoz a jelen dicsőségének is friss leveleit fogják hozzáfűzni s egyházunk, mint a tenger hullámai között megingatlanul álló szikla, a netán ellenséges áramlatok közepette is fenn fogja tartani háromszáz év viharai között is fennen lobogtatott zászlóját.

Különben én a jelent sem látom oly sötétnek s a multtal összehasonlítva, azt hiszem, hogy egyáltalában nincs okunk pirulni. Azt mondod, hogy az egyetemek panaszkodnak a gymnasiumok ifjuságainak mértéket nem ütő képzettségi színvonala felett. A mint a szerkesztőség is megjegyezte, ez nem vonatkozhatik specialiter a mi iskoláinkra. E mellett annak, hogy valamely ifju nem válik be az egyetemen, nem szükségképpen az az oka, mert a gymnasiumban nem nyert kellő alapot. Nem szólok arról, hogy az egyetemi tanévek alig tesznek ki egy félévet, hány ifju nem iratkozik be az egyetemre, a kit az illető tanár csak akkor lát, a mikor az indexit aláírja? Hány szép tehetség elkallódik épen az egyetemen, a kihez a gymnasium méltán a legszebb reményeket fűzhetette? Hiszen gymnasiumaink teljesen a középtanodai törvény szerint vannak berendezve a tananyagot illetőleg s ha a tanárok számában és a tanszerekben van is hiány — mit évről évre pótolni igyekszünk — tény az, hogy jobb tanulóink ép úgy megállják helyöket a felsőbb tanintézetekben is, mint más felekezeti vagy az állami gymnasiumokból kikerültek. Alig hiszem, hogy az újabb időben egy gymnasium is több tanárt adott volna az országnak, mint a mi gymnasiumunk. A polgári-, alsó- és felső-real, tanító- és tanítónő képző intézeteknél az országban szerzetészt jelentékeny számu tanár és tanító van alkalmazva, a kik a mi iskoláinkban nyerték meg képzettségök alapját. Más pályákon is tudunk szép számmal felmutatni a mi iskoláink egykori tanulói közül. Sőt kimerem mondani, hogy iskoláinkból alig kerül ki olyan ifju, a ki a társadalomnak terhére válnék s a maga kenyerét megszerezni ne tudná. A legutóbbi miniszteri jelentés szerint is a mult isk. évi érettségi vizsgálat eredménye is a mi kolozsvári főgymnasiumunkban a legkedvezőbb volt. Igaz, hogy erre a ministeri jelentés azt jegyzi meg, hogy az adott viszonyszámok nem annyira absolut eredményt, hanem az előmenetel megítélésében követett szigorot jelzik. De hát ekkor mi értelme van az egész statistikának? Nem épen úgy elmondhatjuk-e majd mi is, ha valamelyik esztendőben hátraesünk: szigorubbak voltunk mint más gymnasiumok, ez az egész, különben mi tanítunk a legjobban.

Aztán még nem szabad kihagyni a számításból két dolgot. Az egyik az, hogy a mit a költőről mondanak, hogy nem lesz, hanem születik, általában el lehet mondani a tehetségről is. Egy iskola sem ad tehetséget, csak fejleszti a természetnek e drága adományát. A másik, a mi ezzel szoros kapcsolatban áll, az, hogy a tehetség fejlesztésére az iskola mellett még sok tényező befoly. Első sorban a

társadalmi érintkezés. A kit sorsa már gyermekkorában a társadalom értelmileg magasabb osztályaival hoz érintkezésbe, a ki már a szülői háznál többet láthat, hallhat és tanulhat, igen természetes, hogy máskülönben egyenlő tehetségek között is gyorsabban és jobban fejlődhetik. Vegyük hozzá ehhez azt is, hogy a jobb módu szülők gyermekeiket különböző nyelvekre, zenére, rajzra s meg sok egyébire külön is taníttathatják, a mik a tehetség több oldalú művelését s ezzel az összmíveltséget inkább eszközölhetik, a miktől a szegényebb sorsu szülők gyermekei vagy teljesen meg vannak fosztva, vagy csak nagy nehezen, kettős fáradsággal juthatnak hozzájuk s lehetetlen be nem látnuhuk azt, hogy egy tanuló képzettsége megítélésének nem egyedül az iskola a mértéke. Már pedig hogy állunk mi e tekintetben? A tehetségről nem szólok, mert azt ritka szülő hajlandó megismerni, hogy gyermekének nincsen tehetsége. Pedig ugy a mi iskoláinkban, mint másokban, a gyengébb vagy közepes tehetségű tanulók száma mindig nagyobb, a mi aztán a tanítás összeredményére is befoly. S a mi legrosszabb, az egyetemen s más felsőbb tanintézetnél ismét egy-egy ilyen gyengébb tanuló után ítélük meg az iskolát, nem véve számba, hogy vajjon ugyanazon iskolából nem került-e ki a jó tanulóknak is tán még nagyobb száma. De a tehetségről — moudom — nem szólva, az a másik körülmény, mely szerint iskolánk növendékei legtöbbsnyire szegényebb sorsu szülők gyermekeiből állanak, a kik nemhogy gyermekeik képzését az iskola mellett magok is segíyezni és előmozdítani tudnák, de még ezeknek élelmezését is részben az iskolától várják, mindenesetre tekintetbe veendő akkor, mikor azon panaszkodunk, hogy iskoláinkból miért nem kerülnek ki nagyobb számmal kitünő és jeles ifjak? De hát az életnek, a társadalomnak és az államnak magának is nem ép oly hasznavehető tagjai-e a tisztességes, jó erők, mint a kitünő és jeles tehetségek? A hadsereghez is egy-két tábornok elég, vitéz, jó katonára sokkal többre van szükség.

Nem terjeszkedem ki egyebekre annak kimutatására, hogy egyházi életünk másnemű ügyeire nézve sincs okunk elcsüggedni, vagy reményt veszteni. Csak két dologra hivatkozom, mint legujabb alkotásokra. Egyik a tanári, másik a papi, illetőleg belső emberi nyugdíjintézet megalapítása. Szerény kezdemények, az igaz. De én már látom a csirázni indult magból kifejllett terebélyes élőfát, melynek árnyékában egykor tanáraink és papjaink, valamint ezeknek családjaik elaggodt, illetőleg elárvelt napjaikban megpihenhetnek. Általában, ha valaki majd egyházunk történetét megírja — a mire bizony

ép oly nagy szükségünk van, mint iskoláink történetének megírására — a közelebbi 25—30 év történetével nem egy oly lapot tölthet be, a melyek semmivel sem fognak ragyogásokban elmaradni a mult legszebb lapjaitól.

Mindezeket nem azért hozám fel, mintha a te kiáltó szódat ellensúlyozni akarnám, sőt még fokozni szeretném erejét. Iskoláink történetének megírása szükségére is már rámutaték. S e tekintetben, bizony nem kisebb várakozással voltunk és vagyunk mi is irántad, ki egyházunk történetének nem egy korszakát emelted ki már eddig is a homályból, mint a minő várakozást te táplálsz iskoláink történetének megírására nézve tanáraink iránt. Egyházi jogtanunk, különösen pedig házasságjogunk megírása már-már a kezünkre égett. Ez utóbbira nézve egy derék jogászunknak már ígértét bírom, hogy azt a lehetőleg még ez évben megírja. S még hány hasonló dolgot fel tudnék hozni én is, a miknek szükségét mindnyájan érezzük s a melyek hiányának ha nem is egyedüli, de minden esetre legfőbb oka az, mert nem rendelkezünk a kellő anyagi erővel.

És itt hadd vegyem át én a kiáltó szót.

Az a nemes felbuzdulás, mely az 50-es években iskoláinkat az akkori idők veszélyeitől megmentette, — tisztelet a kivételeknek — de sokaknál csak szalmaláng maradt. Hogy a multhoz képest sokat javult helyzetünk, nem tagadom, sőt erre már fennebb hivatkoztam is. De hol állanánk, ha az akkor tett ígéretek a beváltás ténye is hasonló mérvben követte volna, ha igen sokan nem vették volna vissza a balkezökkal azt, a mit a jobbal nyújtottak, megtagadván a hitelezett tőkéknek kamatfizetését s nem egy esetben magát a tőkét is? Ezer szerencse, hogy egyházunk akkori kormánya számításba vette ezt a közönséges emberi gyengeséget s bölcs példaadásukat mind ez ideig mi sem hagytuk el; hogy nem a papiroson kimutatható, hanem a tényleg be is folyó jövedelmet tette számítása alapjául. Mert e nélkül lehet, hogy külsőleg tán jobban állnánk, s iskoláinknál is kevesebb hiány lenne észlelhető, de nyakig volnánk a deficitben, melyet mind ez ideig szerencsésen el tudunk kerülni. S hogy jövőre is elkerüljük, miután nekünk nincs hatalmunkban sem adókivetés, sem hitelmüveletek útján rendezni be egyházunk háztartását, részemről nem látok más módot, mint intézményeink fejlesztésében meglevő alapjaink természetes fejlődéséhez tartani magunkat, s ha gyorsabban akarunk haladni, ismét és ismét egyházunk tagjainak buzgóságára és áldozatkészségére támaszkod-

nunk. Mert én nem kétlem ugyan, hogy az állam kormánya is, a mely előtt iskoláink helyzetét feltártuk s az országos törvényben gyökerező államsegély iránt folyamodtunk, folyamodásunkat tekintetbe veszi, de legfőbb erőnket jövőre nézve is magunkban kell keresni és feltalálni. Ez tartott meg a multban s egyedül ez biztosítja jövőnket is. Mikor ez az önerő megszibbad egyházunkban, akkor többé semmi hatalom fel nem tartóztatja hanyatlásában.

Ime, legközelebbiről is sz.-kereszturi iskolánk érdekében kell munkára emelni kezeinket. Ugy látszik, hogy e tanintézetünket némelyek nem a legjobb szemmel nézik. Már két megintést kaptunk a kormánytól, hogy nincs a törvény által megkívántató tanerők számával ellátva és a minister ur e tanintézetünket nem tartja az állam érdekében annyira fontosnak, hogy államsegélyben részesítse. Messze vezetne e felfogás téves voltát bizonyítani s kimutatni, hogy ha nem lenne, Sz.-Kereszturra akkor is egy középtanodát kellene állítani védvárul a székelyföld eme határvonalán a magyar kultúra érdekében. De ennek fejtegetésére nekünk nincs is szükségünk. Mert én meg vagyok arról győződve, hogy nincs egyházunknak egyetlen tagja is, a ki sz.-kereszturi iskolánkról, mely egész vallás-közönségünknek, ugyszólva, gyökere, a honnan kolozsvári főtanodánk is táplálékát kapja, lemondana. Önként következik ebből, hogy fenntartására egész erőnket ki kell fejteni. Munkába is vettük már, hogy a jövő isk. évre oda egy tanári állomást szervezzünk. E törekvésünk, mely remélem nem fog siker nélkül maradni, szolgáljon viszhangul a te kiáltó szóra. Ne hidd, hogy mi nem igyekszünk a mult dicsőségének fényét erőnk és tehetségünk mértéke szerint legalább egy szerény méccsel növelni. Fogadd szives üdvözetemet.

Kolozsvárt, 1887. mártius hó.

FERENCZ JÓZSEF.

KÜLFÖLDI LEVELEZÉS.

I.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1887. mártius.

(Francia irodalom. Az új kritikairók. Lemaitre Gyula.)

Szerkesztő ur!

Ha önnek is úgy tetszik, most kritikai irodalmunkról beszéllek. Mikor ön felszólított volt levelezésre, melyet már néhány év óta folytatok, azt kívánta, hogy küldjek hívtudósításokat a franciaországi szellemi mozgalmakról, a gondolkodás bármely köréből. S én felváltva irtam vallási, bölcséleti és irodalmi tárgyokról, de nem emlékszem, hogy egy szót is irtam volna a francia irodalomnak emez annyira fontos ágáról, melyet kritikainak neveznek. Pedig az megérdemli a fáradságot, hogy az ember megismerje. Kitűnő és általánosan ismert írókkal találkozhatni e téren. Hogy a korábbiakat említsem, Ste. Beuve, Villamain és Nisard jeles munkái legalább részben ismeretesek a mivel világon mindenütt. Azok valóban kitűnő művek. Azok közül az ítéletek közül, melyeket a kritikának eme mesterei mondtak ki, több véglegesen el lett fogadva. S ugyanazt mondhatni, a Shéer munkáiban nyilvánított legtöbb nézetről. Ma Shéer a francia kritikai írók feje és mestere. Mikor St. Beuve meghalt, az emberek azt kérdezték, ki fogja az ő helyét elfoglalni, ki fog az ő örökségibe lépni. S kétségtelenül Shéer legalább részben örökösse lett neki; de ő maga is már hosszú pályát futott meg. A nélkül, hogy sejtették volna, eme kitűnő írónak egyszerre jeles tanítványai támadtak. Néhány név kiemelkedett a sok közül, kik a napi kritikát csinálják, nagy tekintélyre jutott és joggal. Ma Franciaországban főleg három író a közgyelem tárgya az irodalmi kritika mezején. Én azonban most csak egyről fogok szólni. Talán később meglehet, hogy a másik kettőt is ismer tetem.

Ez írók ezelőtt mintegy 10—15 évvel tűntek fel, de hirnevük folytonos gyorsasággal növekedett. És jogosan, mert ezek komoly